

Сергій Лук'яненко,
начальник лінійного відділу
на станції Основа
Управління МВС України
на Південній залізниці

УДК 349.3

Принципи соціального забезпечення працівників правоохоронних органів

Досліджуючи питання соціального забезпечення працівників правоохоронних органів, не можна залишити поза увагою принципи, на яких ґрунтується правове регулювання соціального захисту зазначених осіб. З одного боку, принципи визначають основні вимоги та положення, що покладені в основу соціального забезпечення працівників правоохоронних органів, від рівня якого певною мірою залежить виконання покладених на них обов'язків у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, що зумовлює актуальність такого дослідження. З іншого боку, основним орієнтиром будь-якої правової діяльності виступають принципи права. Зазначені принципи формуються залежно від розвиненості конкретного суспільства та обумовлені економічними, політичними та соціальними факторами, які чинять свій вплив на відносини в суспільстві та, відповідно, на устрій, що існує в державі.

В юридичній науці принципам права соціального забезпечення надає-

ться досить велике значення і приділено велику увагу. Принципи права соціального забезпечення досліджували в навчальній та спеціальній літературі такі вчені, як В. С. Андреев, Є. І. Астрахан, Н. Б. Болотіна, Т. З. Гарасимів, І. В. Гушкін, О. Д. Зайкін, М. Л. Захаров, О. Є. Мачульська, С. М. Синчук, І. М. Сирота. Проте вивчення принципів соціального забезпечення саме працівників правоохоронних органів залишається мало дослідженим та актуальним із погляду на особливість статусу працівників правоохоронних органів та специфіки їхньої діяльності.

Метою статті є дослідження принципів соціального забезпечення працівників правоохоронних органів. Для досягнення зазначеної мети слід вирішити такі завдання: дослідити наукові погляди щодо визначення поняття принципів взагалі та принципів соціального забезпечення зокрема; визначити поняття «принципи соціального забезпечення працівників

правоохоронних органів»; дослідити зміст принципів права соціального забезпечення та визначити особливості принципів соціального забезпечення працівників правоохоронних органів.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття принципу як основне вихідне положення, особливість, покладену в основу здійснення чого-небудь, правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства тощо [1, с. 1133]. Отже, принципи – це особливі засади та правила, покладені в основу якої-небудь діяльності. Такі засади встановлюються протягом тривалого часу та виникають внаслідок довготривалого розвитку суспільства і тривалого становлення уявлень про належне та основне в тій або тій діяльності. Принципи є, насамперед, наслідком досвіду суспільства в побудові певних конкретних відносин. Що ж стосується принципів права, то вони є керівними засадами, правилами, які задають напрямок правовому регулюванню тих або тих правових відносин.

У науці немає єдності в розумінні категорії «принципи». Існують різні погляди: одні автори розуміють під принципами права тільки «керівні ідеї» та виводять їхнє значення зі змісту правових норм, інші вважають, що вони обов'язково повинні бути ще й закріплені в цих нормах [2, с. 51]. Слід звернути увагу, що не всі галузі та інститути права мають закріплення таких керівних ідей у законодавстві саме під назвою принципів, але зазначені керівні ідеї та засади безумовно закріплено в нормах права, а їхня значущість убачається в цих нормах.

Принципи права виступають ґрунтовною базою для всієї нормативно-правової основи правового регулювання будь-яких відносин. Їхній загальнообов'язковий характер обумовлює внутрішню єдність галузей та інститутів права, їхній взаємозв'язок між собою. Дотримання принципів права

в усіх сферах правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності обумовлює ефективність правового регулювання суспільних відносин і правової системи як такої.

Звернімося до принципів права соціального забезпечення та їхніх особливостей відносно правового регулювання соціального забезпечення працівників правоохоронних органів.

Галузеві принципи права соціального забезпечення визначають основні засади правового регулювання відносин у межах однієї галузі права.

На думку М. С. Бидюкової, принципами права соціального забезпечення є такі правові основи, які визначають сферу його правового регулювання, порядок та умови встановлення прав та обов'язків суб'єктів, юридичний механізм забезпечення їхніх прав та законних інтересів [3, с. 30]. На нашу думку, слід не погодитися з таким визначенням, оскільки воно значно звужує поняття принципів соціального забезпечення визнанням їх як принципів норм права. Відповідно до цього визначення досить велика кількість норм права соціального забезпечення, навіть яка визначає порядок та підстави виникнення права на таке забезпечення, повинна вважатися принципом. Принципи є основними базовими початками, що стоять біля витоків правового регулювання кожної галузі. З огляду на це, принципами визначається спрямованість правового регулювання, визначаються основні засади побудови системи галузі права.

Як вірно зазначає Б. І. Сташків, під принципами права соціального забезпечення слід розуміти зумовлені природними правами людини основні положення, які виступають орієнтирами у правовому регулюванні суспільних відносин у сфері соціального забезпечення фізичних осіб та визначають суть, зміст і механізм функціонування цієї галузі права [4, с. 120]. Отже, принципи права соціального

забезпечення визначають сутність і зміст цієї галузі права, найяскравіше визначають і підкреслюють своєрідність природи соціального забезпечення, спрямовують правове регулювання на досягнення мети максимально повної та всебічної можливості забезпечення природних прав людини.

В. С. Андреев до галузевих принципів права соціального забезпечення відносить: а) принцип усеосяжності соціального забезпечення; б) принцип усебічності й багатоманітності його видів; в) принцип забезпечення за рахунок державних і суспільних коштів; г) принцип забезпечення у високих розмірах, які відповідають рівневі задоволення потреб громадян, що склався на певному етапі розвитку суспільства; д) принцип здійснення забезпечення самими трудящими через органи державного управління і громадські організації [5, с. 60]. Зазначена класифікація принципів соціального забезпечення була одним із перших запропонованих підходів у науці щодо визначення системи принципів права. Згодом цю класифікацію було доповнено науковцями та більш деталізовано.

Б. І. Сташків вирізняє серед галузевих принципів соціального забезпечення такі: 1) принцип законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального забезпечення; 2) принцип урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального забезпечення; 3) принцип суспільної доцільності соціального забезпечення відповідно до соціальних ризиків; 4) принцип загальності права на соціальне забезпечення, 5) принцип універсальності, диференціації та розмаїття видів соціального забезпечення; 6) принцип забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, установлений законом; 7) принцип незменшуваності змісту і обсягу соціальних виплат і послуг із прийняттям нових законів; 8) безповоротність виплачених грошових сум

і вартості наданих соціальних послуг [4, с. 120]. Утім, не можна погодитися з першими двома принципами цієї класифікації з огляду на те, що вимоги першого принципу до права соціального забезпечення є фактично вимогами загальноправового принципу законності, який зводиться до верховенства закону в системі нормативних актів. А отже, умови, підстави та порядок соціального забезпечення безумовно має встановлюватися законами. Другий принцип фактично не є принципом права соціального забезпечення, оскільки не відображає сутності та особливості самого соціального забезпечення, проте фактично є принципом побудови системи джерел права соціального забезпечення, який закріплено у ст. 9 Конституції України, відповідно до якого міжнародні договори України у сфері державного забезпечення є частиною національного законодавства. Оскільки зазначена норма стосується всіх галузей та інститутів права, не можна вирізнити її як галузевий принцип права соціального забезпечення, оскільки вона має загальноправовий характер.

Цікавим видається науковий підхід до вивчення принципів соціального забезпечення, Н. Б. Болотіної, яка поділяє загальні (галузеві) принципи права соціального захисту як галузі права на змістовні та формальні. Змістовні принципи формулюють загальні засади змісту права на соціальний захист. Формальні принципи відображають якість юридичного механізму забезпечення такого права [6, с. 130]. Отже, змістовні принципи відповідно до зазначеної класифікації визначають основні, відправні положення, що містять вимоги до змісту соціальних прав, які захищаються державою, їхніх якості й повноти, обґрунтованості тощо. Формальні принципи визначають належний механізм процедури забезпечення стабільності, незмінюваності та реальності зазначених прав, а також їх захисту.

До змістовних принципів автор відносить: 1) загальність соціального захисту; 2) всебічність (універсальність) соціального захисту; 3) рівність прав і можливостей та заборона дискримінації; 4) диференціацію умов і рівня соціального захисту; 5) наукову та економічну обґрунтованість соціальних стандартів; 6) незменшувальність змісту та обсягу соціальних виплат і послуг із прийняттям нових законів; 7) державну гарантованість установлених прав у сфері соціального захисту. До формальних принципів можна віднести такі: 1) збереження прав у галузі соціального захисту; 2) захист законних сподівань; 3) юридичної ясності; 4) реальності проголошених прав; 5) судового захисту права людини на соціальний захист [6, с. 130]. Зазначена класифікація досить чітко відображає систему принципів, враховуючи змістовну спрямованість правового регулювання та якість, грамотність і досконалість юридичних форм регулювання соціального забезпечення. Визначення принципів соціального забезпечення через класифікацію на змістовні та формальні сприяє чіткому визначенню напрямку правотворчої політики у сфері забезпечення соціальних прав людини і в аспекті якості та досконалості змісту, і в аспекті якості та ефективності юридичного механізму реалізації прав на соціальне забезпечення.

Зазначені принципи певним чином збігаються або перетинаються один з одним, одні з них ширші, інші мають вузький зміст. Тож до визначення системи принципів соціального забезпечення слід підходити не тільки з позиції універсальності та імперативності, а й із позиції загальності.

Отже, до принципів соціального забезпечення можна віднести такі: а) принцип всеосяжності соціального забезпечення; б) різноманіття форм і видів соціального забезпечення; в) диференціація підстав і

норм, на основі яких виникає право на соціальне забезпечення; г) принцип забезпечення належного життєвого, культурного, духовного, матеріального рівня, не нижче прожиткового мінімуму; д) принцип участі працівників у здійсненні соціального забезпечення через уповноважені органи державної влади та громадські об'єднання; е) принцип гарантованості прав і законних інтересів громадян на соціальне забезпечення; є) принцип наукової та економічної обґрунтованості соціальних норм.

Принцип всеосяжності соціального забезпечення полягає у спрямованості правового регулювання галузі забезпечити гідний рівень реалізації соціальних прав громадян у всіх сферах їхнього соціального життя.

Принцип багатоманітності видів і форм соціального забезпечення визначає здійснення соціального забезпечення в різноманітних видах і формах, залежно від диференціації умов і підстав такого забезпечення та виходячи з доцільності та найбільшої обґрунтованості використання кожного конкретного виду та форми соціального забезпечення.

Принцип диференціації визначає різноманітність напрямків здійснення соціального забезпечення залежно від характеру і тривалості трудової діяльності, рівня заробітної плати і розмірів страхових внесків працівників. Тобто, соціальне забезпечення має диференційовану систему напрямків соціального забезпечення залежно від різних факторів, що обумовлюють такі напрями, або страхових випадків.

Принцип участі працівників у здійсненні соціального забезпечення через органи державного управління і громадські організації визначає, що здійснення соціального забезпечення відбувається шляхом добровільних внесків на пенсійне або соціальне страхування громадянами чи їхніми роботодавцями від їхнього імені. При цьому такі

внески можливі як у державні фонди, так і в недержавні. Соціальне забезпечення здійснюється також громадянами через громадські організації, що здійснюють таке забезпечення та підтримку громадян, надаючи соціальну допомогу певним верствам населення відповідно до напрямку дії організації.

Принцип гарантованості прав і законних інтересів громадян на соціальне забезпечення визначає закріплення гарантій такого забезпечення щодо охорони та захисту соціальних прав громадян, а також щодо механізму дієвості системи соціального забезпечення та ефективності такого механізму.

Принцип забезпечення належного життєвого, культурного, духовного, матеріального рівня не нижче прожиткового мінімуму пов'язаний з принципом наукової та економічної обґрунтованості соціальних стандартів, яким визначається обов'язковість наукової та економічної обґрунтованості соціальних стандартів, відповідно до яких устанавлюється та здійснюється соціальне забезпечення. Це насамперед стосується визначення прожиткового мінімуму, а також економічної та соціальної обґрунтованості повноти й відповідності потребам сучасного громадянина споживчого кошику, вартість якого закладено в основу прожиткового мінімуму. Що ж до прожиткового мінімуму, то, по-перше, ця величина в Україні фактично економічно не обґрунтована та базується на застарілих уявленнях про людські потреби, які повністю не відповідають сучасним потребам громадян; по-друге, хоч би яким обґрунтованим був прожитковий мінімум, все одно зазначена величина залишається мінімальним відправним пунктом.

Соціальні стандарти повинні ґрунтуватися на наукових дослідженнях ринку, попиту, потреб населення, витрат середньостатистичного громадянина, середньостатистичної сім'ї з урахуванням особливостей соціальних

груп та одиниць, а також відповідно до диференціації особливостей таких груп та одиниць.

Усі зазначені принципи соціального забезпечення покладено і в основу правового регулювання соціального забезпечення працівників правоохоронних органів, але існують певні особливості, обумовлені специфікою їхньої діяльності, яка пов'язана з ризиком для здоров'я, життя.

Відповідно до цього, серед принципів соціального забезпечення працівників правоохоронних органів слід зазначити принцип співрозмірної компенсації обмежень і ризиків працівників правоохоронних органів. Тобто, соціальне забезпечення працівників правоохоронних органів певним чином має компенсаційну спрямованість.

Окрім того, оскільки внаслідок таких ризиків та обмежень щодо зазначених працівників зачіпаються права, свободи та інтереси членів сімей працівників, законодавець визначив норми, які гарантують соціальне забезпечення та захист сімей працівників правоохоронних органів. Це насамперед пов'язано знову ж із обмеженнями та ризиками, яким піддаються правоохоронці під час провадження правоохоронної діяльності, а також особливості робочого часу та відпочинку правоохоронців, та інші особливості несення державної служби та здійснення правоохоронних функцій, які можуть негативно вплинути на сімейні відносини таких працівників (наприклад, чергування і термінові виклики впливають на відсутність працівника вдома в нічний час, що може певним чином негативно вплинути на спілкуванні правоохоронця з родиною та дітьми, обумовлює неможливість повноцінної участі його у виховному процесі тощо).

Окрім того, для окремих категорій працівників законодавством устанавлюються норми, якими передбачено додаткові, порівняно з іншими катего-

ріями громадян, права. Такі права встановлюються внаслідок неможливості реалізації зазначеними громадянами загальних для всіх правових норм із причин, що від них не залежать, або внаслідок того, що зазначені громадяни мають особливі заслуги перед державою. Такі додаткові права, як зазначає О. Є. Мачульська, називаються соціальними пільгами [7, с. 47].

Для працівників правоохоронних органів устанавлюються соціальні пільги у сфері освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальній сфері. Крім того, деякі категорії працівників правоохоронних органів забезпечуються продовольчим і речовим майном відповідно до законодавства України.

Для соціального забезпечення працівників правоохоронних органів також властивий принцип всебічності соціальної підтримки, який втілюється у спрямованості правового регулювання на соціальне забезпечення та соціальну підтримку всіх сфер життя працівників правоохоронних органів.

Принцип забезпечення належного життєвого, культурного, духовного, матеріального рівня, не нижче прожиткового мінімуму, працівників правоохоронних органів полягає в забезпеченні та задоволенні відповідних потреб, які необхідні для існування людини в суспільстві, розвитку її особистості, стимулювання сумлінного та неупередженого виконання обов'язків.

Отже, принципи соціального забезпечення працівників правоохоронних органів можна переділити на загальні та спеціальні. Загальні принципи властиві всій галузі права соціального забезпечення, визначають зміст і спрямованість правового регулювання соціального забезпечення взагалі, поширюють свою дію на всі види соціального забезпечення незалежно від його форм, видів, суб'єктів тощо. Спеціальні принципи соціального забезпечення визначають особливості змісту і спрямованості соці-

ального забезпечення саме щодо працівників правоохоронних органів, як особливих суб'єктів права на соціальне забезпечення.

До загальних принципів соціального забезпечення працівників правоохоронних слід віднести: а) принцип всеосяжності соціального забезпечення; б) різноманіття форм і видів соціального забезпечення; в) диференціацію підстав і норм, на основі яких виникає право соціального забезпечення; г) принцип забезпечення належного життєвого, культурного, духовного, матеріального рівня, не нижче прожиткового мінімуму, працівників правоохоронних органів; д) принцип участі працівників у здійсненні соціального забезпечення через уповноважені органи державної влади та громадські об'єднання; е) принцип гарантованості прав і законних інтересів громадян на соціальне забезпечення; є) принцип наукової та економічної обґрунтованості соціальних норм.

До спеціальних принципів відносять: а) принцип співрозмірної компенсації обмежень і ризиків праці працівників правоохоронних органів; б) принцип соціального захисту сімей працівників правоохоронних органів; в) принцип стимулювання сумлінного та неупередженого виконання обов'язків і унеможливлення корупції в правоохоронних органах; г) принцип зв'язку та взаємообумовленості характеру діяльності та особливостей соціального забезпечення.

Отже, під принципами соціального забезпечення працівників правоохоронних органів слід розуміти основні положення, які визначають суть і зміст соціального забезпечення працівників правоохоронних органів, що зумовлені природними правами людини, а також особливим соціальним статусом працівників правоохоронних органів, і спрямовують правове регулювання на досягнення мети максимально повного та всебічного забезпечення прав людини.

Норми законодавства, в яких визначаються основні засади (принципи) соціального забезпечення працівників правоохоронних органів, мають ситуативний, хаотичний характер, через що їх передбачено в різних нормативно-правових актах як загальної дії, так і спеціальної, зокрема в нормативних актах, що регулюють правовий статус правоохоронних органів. Тобто, принципи соціального забезпечення працівників правоохоронних органів не мають єдності й чіткої визначеності,

внаслідок чого постає питання систематизації законодавства соціального забезпечення. Вкрай необхідним у межах систематизації законодавства про соціальне забезпечення є впорядкування норм, що регулюють соціальне забезпечення працівників правоохоронних органів в єдиному законі з обов'язковим зазначенням принципів соціального забезпечення працівників правоохоронних органів як чільних засад, на яких ґрунтується таке соціальне забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. 250 тисяч слів. – Київ-Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. *Бойко М. Д.* Право соціального забезпечення України : [навч. посіб.] / М. Д. Бойко. – К. : Олай, 2005. – 319 с.
3. *Бидюкова М. С.* Правове регулювання матеріального забезпечення працівників ОВС / М. С. Бидюкова: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соц. забезпечення» / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2007. – 218 с.
4. *Сташків Б. І.* Теорія права соціального забезпечення : [навч. посіб.] / Б. І. Сташків. – К. : Знання, 2005. – 405 с. – (Вища освіта ХХІ століття). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gadnuk.info/pidrychnuku/sostial/494-stashkiv/9891-43-----.html>
5. *Андреев В. С.* Право социального обеспечения в СССР : [учеб. пособие] / В. С. Андреев. – М. : Юрид.лит., 1987. – 352 с.
6. *Болотіна Н. Б.* Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні : [монографія] / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 324 с.
7. *Мачульская Е. Е.* Право социального обеспечения / Е. Е. Мачульская, Ж. А. Горбачова: [3-е изд; перераб. и доп.]. – М. : Книжный мир, 2001. – 285 с.

Лук'яненко С. В. Принципи соціального забезпечення працівників правоохоронних органів

У статті досліджено систему принципів, що властиві праву соціального забезпечення, а також визначено поняття і принципи соціального забезпечення працівників правоохоронних органів як особливих суб'єктів права на соціальне забезпечення.

Ключові слова: соціальне забезпечення, принципи, працівник, правоохоронні органи.

Лукьяненко С. В. Принципы социального обеспечения работников правоохранительных органов

В статье исследована система принципов, которая присуща праву социального обеспечения, а также определены понятие и принципы социального обеспечения

работников правоохранительных органов как особых субъектов права на социальное обеспечение.

Ключевые слова: социальное обеспечение, принципы, работник, правоохранительные органы.

Lukyanenko S. Principles of public welfare of workers of law enforcement authorities

In the article investigated a system of principles, that are inherent for public welfare law, and also certainly defined concept and principles of public welfare of workers of law enforcement authorities, as the special legal subjects on public welfare.

Key words: social security principles, employee law enforcement.